Tanbur

« Geri

[-Sayfayı yazdır-]

Herşeyden önce sazın adı bazı sözlüklerin yazdığı gibi Tambur değildir; ağzımızdan böyle çıksa bile, aslı Sümerce 'Pantur'dan bozulma 'Tunbur' olduğu için, N ile yazılma zarureti vardır. Esasen bu zarafette bir sazın -yeğeni Ud için de söz konusu olduğu gibi- Türklerin elinden çıkmış olması tabiidir, zira Türkler dışında hiçbir müzik kültüründe böyle bir saz yoktur. İleride konu edeceğimiz Ud gibi özbeöz Türk KOPUZ ailesinin mensubu olan Tanbur; 30-35 cm çapında bir kürenin ortaya yakın kısmından kesilip küçük tarafı alınmış izlenimini veren bir kalıp üzerine dilim'lerle işlenen (kuyruk denen dip tarafında bazen hafifçe sivrileşen) tekne'si; bu tekneye dip takozu ile bağlanan 100-110 cm uzunluğunda D kesitli ince bir sapı (4-4.5 cm) ve tekne üzerine desteksiz olarak kapatılan 2.5-3 mm kalınlığında kapak'ı (göğsü); sapının uç kısmında üçü önden, dördü üstten saplanan, beşi çelik, ikisi pirinç (sarı) 7 telinin bağlandığı burgu'ları ve telleri taşıyan, kapağın dip kısmına yakın, gürgen veya kızıl ağacından trapezoid kesitli köprü şeklinde seyyar eşik'i olan bir sazdır. Teknesi -ud gibi- ceviz, maun, pelesenk, kelebek, vengi, magase gibi ağaçlardan, 3-4 mm kalınlık ve 4-5 cm eninde (uçlara doğru sivrice) kesilip ıslatılıp ısıyla yuvarlatılarak, sade veya filetolu şekilde ütü ve tutkalla çevrilmek suretiyle yapılır. Göğsü ise -yine ud gibi- elyafı sık ve çok düzgün, budaksız akçamdan, boyuna simetrik iki parçalı olarak yapılır (klasik tanburun ortada deliği yoktur); altında destek veya direği olmadığı için de tellerin basıncıyla eşik bölgesinde çukurlaşır. Teknesi son derece hafif olan tanburun ağırlığı sapının uzun ve dolu olmasıyla dengelenir.

Sapı üzerinde Türk musikisinin gerektirdiği aralık düzenine göre bir oktavda 36 olmak üzere iki oktav genişliğinde katgut perde bağları vardır. Bir ucu tekne arkasındaki küçük çivilere bağlanan teller, saptan burgulara bir küçük kemik eşik üzerine basarak ulaşır. Melodi bu tellerin saniyede 220 titreşimdeki alt çiftinde çalınır, titreşimi artıran üst teller de gerektiğinde kullanılır. Tekne gomalakla cilalanır, sap ve burgular genellikle siyaha boyanır; göğüs üzerine cila sürülmez. Tanbur sağ omuz ve sağ diz arasına sıkıştırılıp, göğsü yere dik, sapı yere mümkün mertebe paralel tutularak, kaplumbağa kabuğundan (bu yüzden bağa denen) 2-2.5 mm x 5-6 mm x 10-15 cm ölçüsünde, uçları asimetrik V tarzında kesilmiş ve uç yanakları 45 derece pahlanıp parlatılmış bir mızrapla çalınır.

Gelelim sazımızın icrasıyla icracılarına: zarafeti ölçüsünde hırçın bir saz olan tanburun önce uzun tellerini tam olarak kaynaştırmak (yani mükemmel bir akort yapmak), sonra da akordu aynı temizlikte korumak problemdir (bu yüzden seyahatlerde basıncı kaldırmak için ağaç eşiği yatırmak, yani telleri boşaltmak, çalarken de arada bir akord yapmak gerekir).

Tanburda cesitli akortlar kullanilabilmektedir. Ozellikle icra edilecek makama hatta esere gore akort degistirilebilir. Ancak buna ragmen klasik bir akort sistemi mevcuttur. Geleneksel tanbur akordu su sekilde yapilir. Parantez icindeki rakkamlar kullanilan tel kalinliklaridir. (Asagidan yukariya dogru);

(1-2) = Yegah (0.30-0.35mm)

(3-4) = Kaba Rast, K.Dugah (0.40mm)

(5-6) = Yegah (0.30-0.35mm)

(7) = Kaba Rast, K.Dugah, K.Kurdi, K.Segah, K.Buselik (0.40mm)

(8) = Kaba Yegah (0.60mm)

Tanbur, sapi oldukca uzun bir sazdir (ortalama 73-84 cm). Tum icra bu sap uzerinde en altta bulunan telde, yani **yegah** telinde yapilir. Bu, tek tel uzerinde yapilan icrada, telin mizrap yardimiyla titrestirilmesinden, tamamen kapali olan (tarihte istisna olarak ortasi delik tanburlar da vardir) teknesinin icindeki hava da rezonansa girer ve tannaniyet diye tabir edilen inilti saglanmis olur. Tanburiler icra sirasinda sapi hafifce yukari-asagi sallamakta ve bu sayede titresimi arttirarak farkli duygular ifade edebilmektedirler.

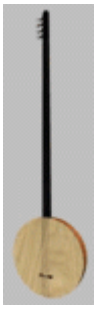

Tanburdaki perde sayisi sabit degildir. Luthier' lerin (enstruman yapimcilari) sabit bir perde sablonlari bulunsa da, bu sablonlar icra sirasinda, tanburiler icin yeterli olmamaktadir. Bu nedenle, tanburiler kendileri, gerekli gordukleri yerlere perde baglamakta veya baglatmaktadirlar. Elimizde perde sayisina iliskin degisik bilgiler bulunmaktadir. Bunlar, 48 perdeliden, 80 perdeliye kadar degisiklik gostermektedir. Ancak pratikte her tanburda 52-58 adet perde bulunmaktadir. Bu sayiyi bazi icracilar kendi icra ve tavirlari geregince arttirip eksiltmektedirler.

Tanburun ses sahasi **iki oktav** ve **bir besli'** dir. Ama, bazi icracilarin en usttteki 0.60 mm.'lik kalin sari teli **kaba yegah**'a hatta **kaba cargah**'a cektikleri ve bu teli de icralari sirasinda (ama sadece yaptiklari nagmeleri suslemek amaciyla) kullandiklari dusunulurse uc oktavlik bir saha elde edilir.

Ancak, tanbur caliminda daima en alttaki **yegah teli** kullanilir. Cunku, **tanburun karakteristik sesini** bu telden elde etmek mumkundur. Dolayisi ile yazilacak eserlerin, **yegah telinde** icra edilebilir olmasi yada en fazla orta teldeki **Kaba Rast'** a kadar genisleyecek sekilde dusunulmesi gerekmektedir.

Tanburdaki en alttaki bir cift celik tel diyapozondan (440 Hz.) iki oktav asagida ses verecek sekilde akortlanir ve bu sese **Yegah** adi verilir. Yani tanburda;

Yegah=110Hz., Neva=220Hz., Tiz Neva=440Hz.' dir.

Buna gore tanburun ses sahasi ve karakteristik ses renginin elde edildigi bolge (sonorite) asagida verilmistir. 2/4 'luk nota ile yazilan sesler tanburun ses sahasini, ¼'luk notalarla yazilan bolum ise sonorite alanidir.

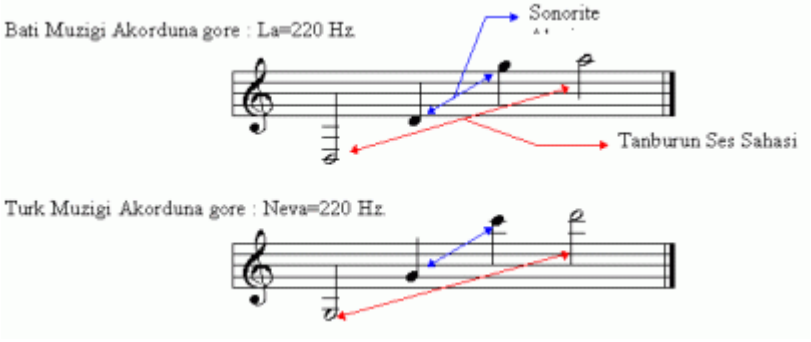

Geleneksel tanbur icrasinda **kaba rast** ile **tiz huseyni** hatta **tiz acem** arasindaki bolge kullanilmaktadir. Ancak tanburun karakteristik sesini duyurabildigi alan (sonoritesi) **rast** veya **acem asiran** perdeleri ile, **tiz segah** veya **tiz cargah** perdeleri arasinda kalan bolumudur.

Bağa
Tanbur
mızrabı

Bağa mızrabın çelik tellere vurulmasından kaynaklanan hışırtının da yokedilip sadece müzik sesinin duyulması sağlanmalıdır. Ayrıca her defasında perdelerin en uygun yerine basılmazsa çıkan ses cızlar. İşte bu sadece hırçın değil, bela derecesinde güç olan sazımız, Büyük Osman Bey, Şeyh Abdülhalim Ef., İzak, Oskiyam ve Ali Efendi gibi ilk büyük isimlerden sonra, eldeki ses belgelerine göre tarihte ilk defa Tanburi Cemil Bey (1871-1916) ve iki öğrencisi (Kadı Fuad Efendi ile Refik Fersan) tarafından yenilebilmiştir. Nevrastenik bünyesiyle hırçın ve melankolik karakterinin de tesiriyle tanburu şaha kaldırmış olan Cemil Bey'den sonra ikinci büyük ekol, saza 'nazlı nazlı şarkı söyletmeyi' başarmış olan İzzettin Ökte üslubudur. Üçüncü sırada bu ikisinin karışımı olan (halkımızın daha çok yaylı tanburuyla tanıdığı) Ercümend Batanay gelir. Ferid Sıdal da İ. Ökte üslubunun temsilcisidir. Son devrin en önemli tanbur sanatçısı Üstad Necdet YAŞAR'dır. Diğer önemli tanbur sanatçılarımız **Sadun Aksüt, Yılmaz Pakalınlar, M.Salim Tokaç, Selçuk Sipahioğlu, Abdi Coskun, Tevfik Soyata**'dır.

Her ney üfleyene nezaketen neyzen denmesi gibi, tanbur çalan ve çalmaya çalışanlara da tanburi deniyor. Ama bu üsluplar dışında çalınan tanbur, dinlenmesi biraz zor bir saz durumunda kalır. Perdeli olmasından kaynaklanan net ve kesin seslerinin yanısıra uzun saplı oluşundan gelen geniş titreşimli (enin'li) nağmeleri üstünlüğünün sırrını meydana getiren tanbur, udun güzel icrası için ölçü olduğu gibi, ud da tanburun kötü icrası için benzetme aracı olmuştur (rahmetli bestekar S. Pınar'ın uda benzeyen tanburu ile rahmetli Laika Karabey hocanın tanburu gibi).

Türk musikisi ortamında nasıl yetiştiklerine inanılamayacak derecede yüksek performans gösteren ve müziğimizin yarınki uluslararası iftiharları olan gençlerimiz de (hem erkek, hem kız), tanbur sazının, güçlük ve hırçınlığı ile herkesi yıldıramayacağının mutlu bir göstergesidir (Dr. M. Tokaç, mesela, tanburun imkanlarını zorlayan şaşırtıcı tekniğiyle saza duyulan ilgiyi artıran bir gencimizdir).

Esasen fevkalade nazik ve hassas olan tanbur Türk musikisini tek başına temsil etmeye en fazla kabiliyetli solo sazımızdır.

Bu güne değin henüz bir tanbur metodu yazılmamıştır.

Sıra No.	Perde Bağlarının Yerleri (mm)	Pest Sekizlinin 24 Perdesinin Bugünkü İsimleri	Karşılığı Notalar
1	1064	Yegâh	re
2	1009,97	Nim Pest Hisar	re ♯
3	996,38	Pest Hisar	re ♯̇
4	958,69	Dik Pest Hisar	re ♯̈
5	945,78	Hüseyniaşiran	mi
6	897,75	Acemaşiran	fa ♮
7	885,67	Dik Acemaşiran	fa ♮̇
8	852,17	Arak	fa ♯
9	840,70	Geveşt	fa ♯̇
10	808,89	Dik Geveşt	fa ♯̈
11	798	Rast	sol
12	757,48	Nim Zengûle	sol ♯
13	747,29	Zengûle	sol ♯̇
14	719,02	Dik Zengûle	sol ♯̈
15	709,34	Dügâh	la
16	673,32	Kürdî	la ♯
17	664,26	Dik Kürdî	la ♯̇
18	639,13	Segâh	si
19	630,52	Puselik	si ♭
20	606,67	Dik Puselik	si ♯
21	598,5	Çargâh	do
22	568,11	Nim Hicaz	do ♯
23	560,47	Hicaz	do ♯̇
24	539,26	Dik Hicaz	do ♯̈
25	532	Neva	re

En eski kaynaklarda 1064 mm tel boyuna 24 perdeli bağlama yerleri.

Kaynaklar :
Cinuçen Tanrıkorur Aksiyon Dergisinde yayımlanan yazıları.
Rauf Yekta Bey Türk Musikisi Pan Yayıncılık 1985
Özata Ayan, Araştırma ve Ders Notları

www.turkmusikisi.com sitesinden alınmıştır

« Geri